

Százötven éve született Xantus János

Somogy megyében született százötven éve, 1825. október 5-én, de ősei révén székely volt, ifjúkorában használta is Csíktapolcai előnevüket. Ügyvédi diplomával 1848-ban nemzetőr, majd honvédtiszt lett, s elhagyta ősi előnevét. Königrázi várfogsága után az egyik osztrák ezredbe sorozták be, közlegényként, de sikerült 1850-ben megszöknie és Amerikáig meg sem állt. Az Egyesült Államok megbízásából Indiana államban, majd Texasban és Kaliforniában térképezett, s az utóbbi államokban sok értékes állat- és növényritkaságot gyűjtött a Smithsonian Institut részére: ma is sok tárgyon ott a neve a múzeumban: Xantus János.

Old Shatterhand modellje

Texasból egy gazdag német utazó titkárként Mexikóba ment, ott is gazdag anyagot gyűjtve, miután sikerült összebarátkoznia az idegengyűlölő indián törzsekkel. 1855-ben megbízást kapott Kansas térképezésére, ott is hamar összebarátkozik a kikapó-indiánokkal. Közöttük élt diákkori regényünk hőse: May Károly Winnetou-ja.

Nemrégiben kerültek elő May Károly Xantushoz frott levelei, amelyekben rajongással ír a magyar honvédtiszt indiánbarátságáról és engedélyt kér tőle, hogy róla minélzesse Winnetou hős barátját: Shatterhandet. Xantus Kansasban olyan vidéken járt — amint naplójában írja — „ahol fehér ember még sohasem volt”; expedíciójuk feltérképezte az Arkanzas felső folyását, eredetének zord hegyeit, ezenkívül 36 ládányi néprajzi, állat- és növénytani anyagot gyűjtött, részben hazája múzeumi részére.

Philadelphia tudományos akadémiája tagjává választotta, három évvel korábban, mint a magyar Akadémia. Itt 1859 tavaszán szavaztak rá, ekkor Jókai megválasztásával. Rövid időre hazalátogatott édesanyjához, Győrbe, de az Egyesült Államok kormányva közben mérnökkari századossá léptette elő és

megbízta a Csendes-óceán meteorológiai s földrajzi felmérésével, térképezésével, majd 1862 őszén kinevezte konzulnak Mexikóba. Innen küldött több láda könyvet az Akadémiának, természet- és néprajzi anyagot a Nemzeti Múzeumnak, s ígérte, hogy nemsokára megtartja a kötelező akadémiái székfoglalóját. (Szalayhoz, Arany János „titoknok”-elődjéhez írott, 1863. július 23-án kelt kiadatlan levelét alább majd betűhíven közöljük.)

Végleg hazatérni

Honvággyal teli későbbi levelei arról tanúskodnak, hogy megunta az amerikai légkört, 1865-ben pedig „végleg hazatérni!” lesz a vágya. Hazatérve szaktudását a magyar főváros első állatkertjének szervezésére szánta, részvénytársaságot alakított és a főváros, mint főhatóság, Xantust nevezte ki az állat- és növénykert első igazgatójává 1867-ben. Győri rokonainak elűjságot, hogy a zsiráfnak nagyobb házat építtettek, a részvényesek száma egyre nő — egy részvény 204 forint volt, mai értékben ennek 50-szerese. Ezért a fáradságot nem ismerő alapítói munkájáért őzi emléket az Állatkert főbejáratánál melleszobra, Pátzay Pál műve. Mai formájára az Állatkert az 1910-es években építették újjá, egyik építészé Kós Károly.

Xantus volt az egyetlen magyar tudós, aki az 1869–70-es kelet-ázsiai expedícióban részt vehetett. Ezt is csak Eötvös József kultuszminiszternek sikerült Bécsben kikövetelnie, mert az osztrák—magyar kutatócsoport kizárólag osztrákokkal akarta a „közös pénzügy” terhére ezt a keleti kutatóutat megszervezni.

Arany János titoknok egyik ülésén személyesen is közölte a kiküldetést Xantusszal, majd 1868. december 22-én levélben értesíti: „... Tekintetbe véve az idő rövidségét, az Akadémia úgy határozott, hogy minden további fölterjesztést mellőzve szakbizottságaink részéről, ezek utasításai együttesen, azonnal tétessenek át Tekint. Uraságodhoz. Mihez képest máris szerencsém van a bizottsági ülések jegyzőkönyvkivonatait, a botanikai, ásvány- és földtani gyűjtemények stb. tárgyában való kívánalmaitak ezennel átküldeni és fogadja legszívesebben szerencsekívánataimat és üdvözlésemet, mellyel vagyok Tek. Úrnak alázatos szolgálója: Arany János.”

Arany az évi nagygyűlésen kétszer is igen melegen emlékezett meg Xantus hazaküldött muzeális anyagáról, mert első állomásuk, Ceylon,

után még számos országban, városban gyűjtött, például Szingapúrban, Sziamban, Japánban is, közben az expedíció vezetőjével szakított, mert rájött, hogy haza írott leveleit cenzúrázzák. Így aztán magányosan kutató tovább, Borneó szigetén még egy ritka óriás orangután majmot is eljett és egy rinocéroszt. Több mint húsz nagy láda küldeményt kapa a Nemzeti Múzeum.

Lappangó trópusi betegséggel tért haza, már nem tudta katalogizálni a sok áldozattal gyűjtött természetrajzi anyagot, 68 éves korában meghalt.

Egy kiadatlan levél

Mexikóból írt, kiadatlan levele ez:

Szalay László úrnak, akadémiái titkárnak, Pesten.

Szíves sorai, mellyekben tudomra adja, hogy a tengerész mérnökkari munkálatok kiadása szerencsésen megérkezett Pestre, e napokban kezimbe jutottak, úgy a Bäcké úrnak szóló levél is, mit már elküldtem Washingtonba, továbbra is ajánlva pártfogásába az Akadémiát.

Ami a nekem szavazott köszönetet illeti, azt nem vártam, sem nem érdemltem, mert szerintem minden külföldön tartózkodó magyarnak kötelessége hazájára visszaemlékezni, s nem szabad megfeledkeznie soha e haza érdekeiről; s kétszeres kötelességem nekem szemelött tartani hazai intézeteink érdekeit, ki nem csak magyar, de egyszerűen valamennyi hazai intézeteink tagja is vagyok.

Legyen ön meggyőződve, hogy ezentúl is éppen úgy, mint eddig, minden alkalmat meg fogok ragadni, hogy hazai intézeteinket átalan, de különösen az Akadémiát oly tárgyak birtokába juttassam, ami óhajtatva és kívánatos desideratuma.

Ön úgy látszik, nem tudja, hogy én már nem lakom Washingtonban. Novemb. 27-én a Senatus amerikai Consulnak nevezett ki nyugati Mexikóba, s december vége óta itten lakom, azon hivatalos minőségben, mi különösen érdekes csak azért is, hogy jelenleg elég alkalmam van a Múzeum és a Gazdasági Egyesület számára gyűjteményeket szerezhetni.

Ha valamivel szolgálhatok Önnek akár Mexikóban, akár Washingtonban, tán szükségtelen is mondanom, hogy szolgálójára állok mindenkor, s elvárom, hogy oly bizalommal foq vélem parancsnolni, a mint én valóban óhajtom, hogy parancsoljon. Maamat szíves emlékezetébe ajánlna, megkülönböztetett tisztelettel maradok mint mindig,

kész szolgálója s tagtársa:

Xantus János.”

Kell-e ennél, a honfi-hűségéről és kötelességről valló levélnél beszédesebb bizonyosság, mint ennek a világhíres magyar tudósunknak saját kezű levele?

Dr. Gergely Pál

Barcelona filmfesztiválon

fesztiválról is. Nem szerepel a magyar filmművészet a népszerű-tudományos filmek októberi madridi bemutatóján sem.

A döntésről, és a magyar közvélemény, a művészeti élet mélyreható felháborodásáról táviratban értesítették a spanyol rendezőket.